

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองในด้านศิลปวัฒนธรรม มีแบบอย่างวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองไม่ด้อยไปกว่าศิลปกรรมของชนชาติใด ๆ ในโลก และมีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเอกลักษณ์ของตนเองที่ต่างไปจากศิลปกรรมของชาติอื่น ผลงานที่เป็นสื่อแสดงความเจริญรุ่งเรืองนี้ ย่อมมีผู้คิด ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ขึ้นมา บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเหล่านี้ ได้รับการขนานนามว่า “ช่าง”

คำว่า “ช่าง” ปรากฏหลักฐานมาอย่างน้อยที่สุดตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากบันทึกในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ความว่า “...๑๒๑๔ ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุทธานาลัยสุโขทัย ปลุกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างฟันขดานหินตั้งหว่างกลางไม้ดงตาลนี้...” (คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ๒๕๒๑, หน้า ๒๓)

ช่างเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีคุณสมบัติเฉพาะและเป็นผู้มีคุณประโยชน์แก่คนอื่น ๆ ในสังคม ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ซึ่งพระราชทานแก่ผู้ที่มาเฝ้าในพิธีเปิดงานแสดงแนะนำอาชีพของสโมสรโรตารีกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ดังจะได้ัญเชิญมาแสดงดังนี้ “ช่าง คือ ผู้ทำงานใช้ฝีมือ หมายถึง ผู้ใช้ฝีมือเป็นบริการแก่ผู้อื่น ช่างทุกประเภทเป็นกลไกสำคัญยิ่งในชีวิตของบ้านเมืองและของทุกคน เพราะตลอดชีวิตต้องอาศัยและใช้บริการหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มาจากฝีมือช่างทุกวัน” แต่ละยุคแต่ละสมัยในสังคมไทยย่อมมีช่างทำการสร้างสิ่งของทั้งที่เป็นเครื่องอุปโภคและเครื่องบริโภค เพื่อสนองความต้องการแก่ผู้คนในสังคมนั้น ๆ สังคมไทยให้คุณค่าแก่ช่างเทียบได้กับสากลที่ขนานนามผู้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้อย่างเชียวชาญว่า “มืออาชีพ” คำว่าช่างใช้ขนานนามบุคคลที่มีความชำนาญในการใช้มือ หรือที่เรียกว่า “ช่างฝีมือ” ในการสร้างงาน ไม่ว่าจะเป็นงานหัตถกรรมหรืองานหัตถศิลป์ที่ “ทำไว้ใช้” ในชีวิตประจำวัน หรืองานประณีตศิลป์ที่ “ทำไว้ชม” ในส่วนของงานช่างที่ทำไว้ชมนั้น ความสำคัญอยู่ที่การสร้างให้เป็นสิ่งสวยงาม งานที่สร้างสรรค์จึงเป็นงานศิลปภัณฑ์หรือศิลปกรรม (ท่าอากาศยานแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐, หน้า ๕-๘)

ดังนั้นงานหรือสิ่งที่ทำโดยผู้ชำนาญในการฝีมือ หรือศิลปะที่หมายถึงฝีมือ ฝีมือทางการช่าง มีการแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์เห็น และรวมทั้งสิ่งที่จำกัดเฉพาะวิจิตรศิลป์ด้วย เป็นงานหรือสิ่งที่ทำโดยผู้ชำนาญในการฝีมือที่เป็นคนไทย ทำในประเทศไทย จึงให้หมายถึง

“การช่างศิลป์ไทย” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๗, หน้า ๒๗)

ในกฎหมายตราสามดวงครั้งกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้กล่าวถึง การช่างศิลป์ไทย ดังปรากฏในส่วนของบทพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและทหารหัวเมืองซึ่ง ระบุชื่อช่างต่าง ๆ ไว้จำนวน ๑๐ ช่าง คือ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ และช่างปูน มีการระบุชื่อ ยศ ตำแหน่ง หน้าที่และศักดินา (กรมศิลปากร, ๒๕๒๑, หน้า ๑๖๘-๑๗๒) เป็นหลักฐานครั้งแรกเท่าที่มีการค้นพบ และกล่าวถึงขอบของการ ช่างไทยที่เป็นรูปแบบมาปรากฏในหลักฐานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยปฏิรูปจนถึงสมัย เปลี่ยนแปลงการปกครอง และเรียกช่างหรือกลุ่มช่างนี้ว่า “ช่างสิบหมู่” ทั้งนี้หมู่ของช่างอาจมาก หรือน้อยไปบ้างตามแต่ยุคสมัย

ในสังคมไทยการสร้างสรรคัมภีร์งานนอกจากช่างฝีมือซึ่งเป็นบุคคลสำคัญแล้ว ยังต้องมี วัสดุอุปกรณ์ที่ดีมีคุณภาพ จึงจะทำให้ผลงานที่ได้นั้นสวยงาม สมบูรณ์ยิ่งขึ้น งานช่างศิลป์ไทยนั้น เป็นงานที่สนองสถาบันพระมหากษัตริย์ และการศาสนาเป็นหลัก เพื่อแสดงออกถึง พระเกียรติคุณ บุญบารมี และเป็นการอุทิศถวายพระพุทธรูปตามคติความเชื่อแต่โบราณ งานช่างที่เป็นเครื่องแสดงยศศักดิ์บารมี จึงตกแต่งด้วยวัสดุที่หายาก มีคุณค่า และมีมูลค่าสูง ซึ่งจะ ทำให้ผลงานนั้นมีความงดงาม หนึ่งในหลาย ๆ สิ่งนั้นคือ ทองคำ

เมื่อมนุษย์ให้คุณค่าไว้กับทองคำเช่นนี้ ทำให้ต้องคิดหาวิธีการใช้ทองคำเพื่อนำไป สร้างสรรค์ให้เป็นข้าวของ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ตกแต่งอาคารสถานที่ ปราสาท พระราชวัง วัดวาอารามตามความต้องการ จึงเกิดช่างศิลป์ไทยหลายแขนงที่มีความเชี่ยวชาญในการ สร้างสรรคัมภีร์งานจากทองคำขึ้นมา และเนื่องจากทองคำมีปริมาณน้อยกว่าความต้องการของ มนุษย์ ช่วงจึงได้หาวิธีที่จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากทองคำที่มีอย่างจำกัดนั้น ให้ได้มากที่สุด จึงเกิดวิธีการตีแผ่ทองคำให้กลายเป็นทองคำแผ่นบางที่เรียกว่า “ทองคำเปลว” นำไปปิดตาม ตำแหน่งที่ต้องการ ด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ทำให้ดูราวกับสิ่งเหล่านั้นสร้างขึ้นมาจากทองคำทั้งชิ้น อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่คิดค้นสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

สังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนพ.ศ. ๒๔๔๘ หรือสังคมศักดินานี้งานช่าง มีความสำคัญเป็นพิเศษคือ งานช่างเป็นเครื่องยืนยันถึงยศศักดิ์ อำนาจ และบุญกุศลของ ผู้ครอบครอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตทางสังคมของชนชั้นเจ้านาย ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้ง สำคัญในช่วงตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ก็คืองานช่างที่เป็นเครื่องประกอบเกียรติยศหรือ บุญกุศลนี้เปลี่ยนแปลงไปสู่แบบตะวันตกมากขึ้น เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอัน เนื่องมาจากการติดต่อกับโลกตะวันตก ทำให้มีการจ้างช่างและสั่งซื้องานช่างที่ต้องการจาก

ต่างประเทศเข้ามาเป็นอันมาก ประกอบกับการยกเลิกระบบไพร่ เปลี่ยนเป็นการเกณฑ์ทหารแทน ก็ถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในสังคมระบบเดิม ทำให้งานช่างศิลป์ไทยเริ่มตกต่ำลง เพราะไม่สามารถสนองความต้องการของชนชั้นเจ้านายได้ (ศรัณย์ ทองปาน, ๒๕๓๔, หน้า ๑-๒)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้ทรงปลุกความสนใจของเพื่อนร่วมชาติให้ซาบซึ้งกับสมบัติที่เราประเมินคุณค่าต่ำมาตลอดเวลานั้นก็คือ ศิลปะสยามทุกรูปแบบ ทรงแสดงเหตุผลว่า เนื่องจากศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในบ้านเมืองเรา เพราะเหตุที่ศิลปะแสดงออกถึงแนวคิดต่าง ๆ นานา อันเป็นของบ้านเมืองเรา ศิลปะจึงไม่สามารถปล่อยให้สูญหายไปได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะหมดสิ้นความเป็นไทย การสนับสนุนศิลปะ จึงกลายเป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดความรักชาติ อันสอดคล้องกับโครงการนิยมชาติ ที่พระองค์ทรงส่งเสริมให้มีขึ้น ด้วยการเขียนบทความ และโคลงกลอนสรรเสริญเอกราชของชาติไทย (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕, หน้า ๒๓) ดังความตอนหนึ่งว่า

...ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง เครื่องสำอางแบบไทยสโมสร
ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย...

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๕๒๖, หน้า ๑๑-๑๒)

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้ลดบทบาทของงานด้านวัฒนธรรมลงแทบสิ้นเชิง โดยยุบกระทรวงวัฒนธรรม และแผนต่อ ๆ มา ก็มิได้เน้นความสำคัญของงานด้านวัฒนธรรมเท่าที่ควร จนในที่สุดก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าผลการพัฒนาประเทศที่มุ่งพัฒนาเน้นหนักในด้านเศรษฐกิจเป็นหลักนั้น ทำให้สังคมไทยขาดสภาพสมดุล ผลทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวมิอาจอำนวยความสะดวกให้แก่สังคมส่วนรวมได้ งานวัฒนธรรมเริ่มเด่นชัดขึ้นในแผนพัฒนาฉบับที่ ๗ ซึ่งได้บรรจุงานวัฒนธรรมไว้ในนโยบายของรัฐบาลอย่างชัดเจน และกำหนดให้ พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๐ เป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทยด้วย (กองนโยบายและแผนวัฒนธรรม ฝ่ายพัฒนานโยบายและแผน, ๒๕๓๗, บทนำ)

ปัจจุบันสังคมอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ มีความเจริญทางเทคโนโลยี วิทยาการสมัยใหม่ มากมาย เกิดการหลั่งไหลถ่ายเทวัฒนธรรมอย่างอิสระ การพัฒนาประเทศได้เปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และสังคมไทย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานกระแสพระราชดำริส เนื่องในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดนิทรรศการพิเศษเรื่อง การช่างศิลป์ไทย มรดกไทย-มรดกโลก ดังความตอน

หนึ่งว่า

งานช่างศิลป์ไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของชาติ เพราะศิลปะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของคนในชาติที่สืบทอดกันมายาวนานจนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ

ในปัจจุบันงานช่างศิลป์ไทยกำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย เพราะสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมของประเทศ ศิลปะหลายประเภทเริ่มผลิตด้วยเครื่องจักรกลแทนงานฝีมือ ทำให้ช่างศิลป์ไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการฝึกฝนและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลงานจึงไม่ละเอียดอ่อนเหมือนกาลก่อน

ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะต้องส่งเสริมสนับสนุนในการสืบสานงานช่างศิลป์ไทยให้เป็นระบบ... (กรมศิลปากร, ๒๕๓๗, หน้า ๑๖-๑๗)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาดังกล่าวแล้ว ประกอบกับสถานการณ์ราคาทองคำที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีทิศทางที่จะสูงขึ้นต่อไปอีกในอนาคต งานช่างศิลป์ไทยที่นิยมตกแต่งด้วยทองคำเปลวตามประเพณีนิยมที่มีสืบมานั้น จึงน่าจะมีผลกระทบต่อช่วงปิดทองคำเปลว ในการที่จะสืบสานงานช่างแขนงนี้ต่อไปด้วย ด้วยเหตุว่างานศิลปะและผู้ผลิตนั้นไม่ได้เป็นอิสระจากสังคม ช่างเองก็ต้องอยู่ภายใต้พันธนาการทางสังคมด้วย ผลผลิตของเขาก็เป็นส่วนเดียวกันกับความคิดของสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น การที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปจากปัจจัยต่าง ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อช่างซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งที่ประกอบอยู่ในสังคมย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะถูกผลกระทบตามไปด้วยเช่นกัน

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาพัฒนาการงานช่างศิลป์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมอย่างมาก อันส่งผลต่อสถานภาพและบทบาท ทำให้ช่างต้องปรับตัว โดยเฉพาะกรณีกลุ่มช่างที่ใช้ทองคำเปลวเป็นวัสดุในการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อเป็นภาพสะท้อนสังคมไทยได้ถึงแนวคิด รสนิยม สภาพเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองที่เปลี่ยนไป และจะได้เป็นแนวทางในการส่งเสริม พัฒนางานช่างศิลป์ไทยสาขานี้ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการงานช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลว สมัยรัตนโกสินทร์
๒. เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวในปัจจุบัน

๓. เพื่อศึกษากระบวนการปรับตัวของช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวในปัจจุบัน

กรอบแนวคิด

๑. งานช่างศิลป์ไทยเป็นงานศิลปะประจำชาติ มีหลากหลายสาขาเพื่อรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันศาสนาเป็นหลัก ตามคติ ความเชื่อ จึงต้องใช้วัสดุที่แสดงถึงพระเกียรติยศ บุญบารมี ทองคำจึงถูกนำมาใช้สร้างสรรค์ผลงานมากที่สุด จึงเกิดงานช่างปิดทองคำเปลวขึ้นมา เพื่อประดับตกแต่งสิ่งต่าง ๆ ให้ดูราวกับสิ่งเหล่านั้นทำขึ้นจากทองคำ โดยมีเทคนิควิธีการตามความเหมาะสมของงานแต่ละประเภท

๒. ศิลปะตะวันตกเริ่มเข้ามาเมื่ออิทธิพลในศิลปะไทย ตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงเปิดรับศิลปะและเทคโนโลยีแบบตะวันตกเข้ามาปรับให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการเมืองในขณะนั้น

๓. สถาบันกษัตริย์เป็นผู้มีพระราชอำนาจในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ รสนิยมของงานศิลปะไทยแนวประเพณี ให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ และเป็นองค์อุปถัมภ์งานช่างศิลป์ไทยมาโดยตลอด จนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลจึงเข้ามามีบทบาทต่องานช่างศิลป์ไทย โดยผ่านนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และประชาชนต่างก็มีอิสระ เสรีในการแสดงออกซึ่งงานศิลปะมากขึ้นด้วย แต่ในส่วนของสถาบันกษัตริย์นั้นยังคงมีบทบาทในการอุปถัมภ์สนับสนุนงานช่างศิลป์ไทยเสมอมา

๔. ศิลปะและผู้ผลิตไม่ได้เป็นอิสระจากสังคม ศิลปินเองต้องอยู่ภายใต้พันธนาการทางสังคมเสมอ ผลผลิตของศิลปินย่อมเป็นส่วนเดียวกันกับความคิดของสังคม และวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ย่อมส่งผลกระทบต่อช่างซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในสังคม เพื่อความอยู่รอด ช่างจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

๕. ช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลว ที่เป็นช่างอิสระจะได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมมากกว่ากลุ่มช่างศิลป์ไทยที่มีสังกัด หรือช่างหลวง เพราะต้องปรับเทคนิค วิธีให้เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มลูกค้าที่มีความหลากหลาย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้องค์ความรู้ในเรื่องพัฒนาการงานช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลว สมัยรัตนโกสินทร์

๒. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของช่างศิลป์ไทยที่ใช้

ทองคำเปลว

๓. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการปรับตัวของช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวในปัจจุบัน

๔. เป็นข้อมูลพื้นฐานให้เกิดวิสัยทัศน์ในการกำหนดยุทธศาสตร์ เพื่อส่งเสริม พัฒนางานช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตการศึกษา

๑. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาพัฒนาการช่างศิลป์ไทย ทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง สถานภาพและบทบาท การปรับตัวของช่าง และงานช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลว เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การสืบสาน และพัฒนาการงานช่างศิลป์ไทยให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

๒. ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาพัฒนาการงานช่างศิลป์ไทย ผู้วิจัยจะทำการสำรวจเอกสารทั้งชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง รวมทั้งบทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-ปัจจุบัน เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมในแต่ละช่วงสมัย จากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่องานช่างศิลป์ไทย

ส่วนการศึกษาสถานภาพและบทบาทของช่างปิดทองคำเปลว และรูปแบบการปรับตัวของช่างปิดทองคำเปลว นั้น จะศึกษาจากการสัมภาษณ์เฉพาะช่างที่ทำงานอยู่ในปัจจุบัน

๓. ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษากลุ่มตัวอย่าง ที่เป็นช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลว ที่ปฏิบัติงานในเขตกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นเมืองหลวง ซึ่งมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีอิทธิพลต่อตัวช่างปิดทองคำเปลว และเป็นแหล่งที่ตั้งของหน่วยงานราชการคือ กรมศิลปากรที่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานช่างศิลป์ไทยรวมอยู่ด้วย อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมช่างฝีมือ และงานศิลปวัฒนธรรมของชาติ (สำนักช่างสิบหมู่ ตั้งอยู่ที่ ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม)

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) รายงานการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๑ ศึกษาเอกสารขั้นต้น ชั้นรอง งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ข้อมูลสิ่งพิมพ์ วารสาร บทความที่เกี่ยวข้องกับงานช่างศิลป์ไทย, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่องานช่างศิลป์ไทย โดยเฉพาะช่างปิดทองคำเปลว

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า มีดังนี้ หอสมุดมหาวิทยาลัยบูรพา หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ ในหอจดหมายเหตุ สืบข้อมูลวิทยานิพนธ์ออนไลน์ (www.thailist.com)

๑.๒ การศึกษาภาคสนาม ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

กลุ่มช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวในการสร้างลวดลายลงงาน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์ (Snowball sampling) ผสมกับแบบเฉพาะเจาะจง โดยแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑.๒.๑ กลุ่มช่างหลวง คือ กลุ่มช่างที่ทำงานในหน่วยงานราชการ กลุ่มงานช่างปิดทองคำและประดับกระจก กลุ่มประณีตศิลป์ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

๑.๒.๒ กลุ่มช่างอิสระ คือ กลุ่มช่างปิดทองคำเปลวที่รับงานเองโดยอิสระ ไม่ได้สังกัดประจำกับหน่วยงานราชการ หรือองค์กรใดเป็นการถาวร

ในการศึกษาภาคสนามใช้วิธีการดังนี้

การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการเข้าสังเกตหลักฐานงานศิลปกรรม และปรากฏการณ์ พฤติกรรมของช่างศิลป์ไทยที่ใช้ทองคำเปลวในปัจจุบัน

การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ มีการตั้งแนวคำถามตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยใช้เครื่องมือ ดังนี้ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก

ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างกลุ่ม และส่งข้อมูลคืนให้กลุ่มตัวอย่างทำการตรวจสอบอีกครั้ง

๒. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ โดยการจัดระบบข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ เรียงเรียงเหตุการณ์ตามเวลาที่เกิดขึ้น

๓. สังเคราะห์ เชื่อมโยง จนได้ทัศนภาพที่ชัดเจน

๔. นำเสนอรายงาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

พลวัต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากช่วงเวลาหนึ่งไปอีกช่วงเวลาหนึ่งอย่างต่อเนื่อง

ช่างศิลป์ไทย หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรูปแบบไทย
ทองคำเปลว หมายถึง ทองคำแท้ที่ผ่านกรรมวิธีการทำให้มีความบางให้ได้มากที่สุด
และใช้เป็นวัสดุสำคัญในงานช่างศิลป์ไทย

กระบวนการปรับตัว หมายถึง วิธีการในการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง การดำเนินชีวิต
และการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ช่างปิดทองคำเปลว หมายถึง ช่างที่มีความชำนาญในการปิดทองคำเปลว ทั้งที่เป็นช่าง
ที่สังกัดในกลุ่มช่างปิดทองระดับกระเจก กลุ่มประณีตศิลป์ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร และ
ช่างปิดทองคำเปลวอิสระที่ไม่ได้สังกัดหน่วยงานใดเป็นการถาวร

กลุ่มช่างหลวง คือ กลุ่มช่างที่ทำงานในหน่วยงานราชการ กลุ่มงานช่างปิดทองระดับ
กระเจก กลุ่มประณีตศิลป์ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

กลุ่มช่างอิสระ คือ กลุ่มช่างปิดทองคำเปลวที่รับงานปิดทองเองโดยอิสระ ไม่ได้สังกัด
ประจำกับหน่วยงานราชการ หรือองค์กรใดเป็นการถาวร